

З М Е С Т

Дзве душы	3
У чым яго крыўда?	175

Дзве душы

I

Памешчык сярэдняй заможнасці пан Абдзі-
раловіч заўдавеў у 1890 годзе дужа трагічна.

У адну душную, цёмную летнюю ноч варо-
чаўся ён з жонкаю дамоў з балю, на якім гуля-
ла шляхецтва з усяго павету.

Баляванне было вялікае. Шампанскае ліло-
ся як рака. Клум, гоман, грыменне прывезена-
га з Н. аркестра далёка нясліся з ярка асвет-
ленага панскага палаца па старыннаму заглох-
ламу парку, насаджанаму рукамі падданных за
каралём Панятоўскім, пераляталі заплытае во-
зера з шумячым чаротам і трапетна шэпчучым
уночы трасніком, каціліся, засмутнела слабнучы,
цераз сонны фруктовы сад і каналі на дварах
спячай вёскі.

Сярод агульнай несудзержнай весялосці і
скокаў, пад налязаннем начы і музыкі, маладую
нервовую паню зняцейку агарнуў нез'яснімы
сум, і яна вельмі напужала мужа, настойліва
бажала зараз а зараз ехаць дамоў, дзе астаўся
іх першачок, трох месяцаў Ігналік.

— Але ж, дуся, — уставаў з-за картэўнага
століка, прабаваў рассяць прадчуцці аб ня-
шчасці агорчаны пан-муж, — яшчэ гэтак рана...
Усё спакойна... У нас сышлася добрая партыя...

Паня раптам уся задрыжэла. Слёзы пырскнулі з воч і апяклі яго руку.

— Ігналік мой!.. Ігналік... Барзджэй дамоў, да яго...

Дзіўнай трывозе і клопату маладой жонкі баляваннікі надта не падзівілі і без думак гулялі аж да шэрай гадзіны рання, калі мужыкі, схапіўшы косы, беглі ў макраватай імгле золку на сенажаць і прыкра чулі на хаду слабнучыя гукі панскай гульні.

А наканованае прадчуццё не ашукала яе: сярод чорнай цямноты, у Чартовым Барку, апоўначы на іх без меры смела напалі імслівыя людзі і без следу ўцяклі.

Коні паціху і асцярожна пераступалі па дарожнаму лесавому карчэўю, вадзілі вушмі і, чуючы, пырскалі. Фээтон гоцаў і гутаўся. У няцямлывай дрыготцы прытулілася да мужа паня.

Нешта крэхнула, штосьці зашумела... І блізюхтанька ў лесе, каля дарогі, дзіка гэікнулі, схапілі коні за паводдзе і першы раз дзіўна і голасна вухнулі ў лесавой нямой цішы калом па будцы фээтона, прабілі яе.

Другі раз меркавалі пану і далі ў вісок яго жонцы.

Коні ірвануліся на дыбкі і быццам шалёныя паляцелі. Жудасна, як звер, роў здурнелы пан, сціскаў ліпкімі ад крыві пальцамі халадзеючы бязвольны труп. Хурман знямеў ад страху і сударжна ўпінаўся нагамі, намагаўся, каб не зваліцца з казлоў, не адарваць абкручаных вожкамі рук.

Сонныя птушкі неспакойна, незадаволеная трапыхалі крыллем у макушках сярод нявіднага ў чарноце вецця.

...Ігналік астаўся нядужы сірацінка. Пан Абдзіраловіч атупеў з гора і злабы на падазраваных забойцаў з вакалічных сялян, забіўся пасля хаўтур у габінэт з каньяком і цыгарамі, здаецца, зусім забыўся аб быццю дзіцёнка.

Верныя слугі ўзялі ў панскі двор мамку з далёкай вёсачкі, а з ёю і яе дзіцёнка-хлопчыка, панічовага блізка што аднадзённічка.

У дзяціным пакойчыку паставілі яшчэ адну калыску, наспех збітую дваровым сталяром і надта невыгодную побач з прыгожанькай люльчэкай паніча. Але ж абодва дзіцяняткі былі амаль неадзначныя і абодва — у поўным загадзе мамкі.

— Еш, пі, ні аб чым не клапаці! — сказаў неяк раз пан мамы. — Толькі аднэй прашу ласкі ў цябе: не рабі няроўнасці ў дзяцёх, калі будзеш карміць і даглядаць.

Сказаў і ўзноў забіўся ў габінэт.

Малання была ціхая, маўклівая, але разумная і рахманая баба, жонка здадзенага ў салдаты і ў скорым часе памёршага там мужыка, і прыйшлася якраз да новага жыцця.

Добра гадаваліся хлопчыкі. Ігналік падымаўся на ногі дужым і харошым мальцом. Трошку слабейшы і цішэйшы быў Маланнін Васілёк.

Дзеці дружылі, бавіліся разам, гулялі, як браткі, слухалі Маланніны казкі і не хацелі спакідацца, калі прывязлі ў двор паважнага на-

У чым яго
крыўда?

I

- *А дзе тое мора?*
- *Краскамі зацвіло...*

З дзяцінай песні

Гэта дзеялася тады, калі яму, Лявону, Рыгораваму сыну, на прозвішча Задума, ішоў дваццаты год, і ён быў ужо ў апошнім класе сельскагаспадарчай школы. І гэтым разам, як кожны год, прыехаў ён на Каляды дамоў і бавіў свой гулявы час у роднай вёсцы Цёмналессе.

Цёмналессе — невялічкае, усяго там хат з дваццатак, і дужа, можна сказаць, глухое. Гісторыя чалавечага развіцця пасадзіла яго сярод вялікіх лясоў і прысунула да яго першы знак цывілізацыі — царкву, у канцы васемнацатага веку, вёрст за дзесяць (як кажуць, але, мусіць, з добрым гакам). Другі знак цывілізацыі — валаную канцылярыю, у палове дзевятнацатага веку, адчыніла яна ў мястэчку вёрст за пятнаццаць. Там жа, дзе канцылярыя, у мястэчку Целяпенічах, ёсць цяпер і пошта, але калі яна тут цвёрда абсталявалася, сказаць цяжка і нават немагчыма, бо адчынялася і зачынялася, пераводзілася ў іншыя месцы і ізноў вара-

чалася назад — шмат разоў. Нарэшце, самы ўжо відавочны знак цывілізацыі — чыгунка — праягла ад Цёмналесся пакуль што, на пачатку нашага веку, за добрую сотню вёрст.

Выпадала б яшчэ адзначыць і манапольку, бо адна красавалася сваёй сіняй шыльдай побач з царквою, а другая такая ж самая побач з валасною канцылярыяй — ці, лепей кажучы, не зусім побач, а на дазволенай законам адлегласці. Але гарэлкі можна дастаць, і колькі хоча, і ў самым Цёмналессі, толькі з-пад палы, і пералічэнне знакаў цывілізацыі робіцца тут, галоўным чынам, з мэтай паказання, як далёка жыў Лявон Задума ад культурных асяродкаў і наогул ад розных такіх пунктаў, дзе мог бы ён пабачыцца з большым лікам і з большай разнастайнасцю людзей. Гарэлкі ж ён, супроць паведак свайго роду, зусім не любіць, і, прынамсі, не пойдзе ён купляць яе ў тых манапольках.

Праўда, і ў справах веры быў Лявон Задума дзіцяцем свайго часу, — часу між дзвюх эпох, калі багі старых бацькоў трацяць свой аўтарытэт ці, проста кажучы, — павагу, уважучу нават малых дзяцей. Але з тае пары, як пазачыняліся нашы старасвецкія карчомкі, найлепей у царкве можна цёмналесцу ўбачыцца з людзьмі, хоць ад большага да большага свята. Тут усе — свае родныя людзі, і зусім мала паноў у чорным, — дзеля таго няма ніякай гэткай прыкрасці. Тут высокія, быццам у паноў, сцены і стаўпы, залатыя, толькі па назову «царскія»,

дзверы, вялікія на сценах абразы, — адным словам, не так, як у сваёй, цесенькай і чорнай хаце, а разам з тым усё тут як бы сваё — супольнае, чамусьці як бы пераважна мужыцкае, хоць паня і давала лесу на рамонт. Тут няма спрыкленай штодзённай неахайнасці, заместа смораду — прыемна пахне ладанам, воскам і фарбаю, а царкоўная адправа гаворыць цёмна-лесцу, як і другому такому ж парафіяніну, што ён звязаны аднакаваю дзейнасцю з усім шырокім светам. Толькі клопату, што ў адправах гэтых невядома, што і на што, — было б куды ўцячы ад будняў, было б куды пайсці на людзі. А ўлетку ж тут можна і сесці на цвінтары пад ліпкамі пакурыць, пазюзюкаць, пачуць навіны і пажаліцца, калі ё, — няхай яго не будзе! — гора... Узімку ж можна ўбіцца ў калавурку, што пры царкве, і разам з усімі людцамі пускаць з піпкі дым.

Для мужыкоў на тыя пагулянкі служыць свята. Але хлапцу вучонаму можна і ёсць куды пайсці з глухога Цёмналеся — хоць бы і не ў свята. Дзе ёсць царква, там ёсць і поп; у воласці ж ёсць пісар і памочнік; на пошце — паштавы начальнік; а для вучоных — «неперавучоных», ці тое не чытаўшых «Хітрае механікі» і з паліцыяй не гордых, тут ёсць і паліцэйскі ўраднік, быўшы фельдфебель гвардыі, чалавек адукаваны, які быў бы нават дужа задаволены ад знаёмасці з другім адукаваным чалавекам, а злашча жыўшы ў той глушы.

На жаль ці не на жаль, але Лявону было да іх не толькі падалёка, асабліва пры ху-даватай пары бацькавых коней, а і не любіў жа ён «усіх гэтых чарцей», як толькі можа не любіць усякага начальства наш мужык. Праўду кажуць, што прырода і навуку адалявае!

Далёка да мястэчка, дык далёка і да яўрэяў — гэтай самай лічнай і больш дэмакратычнай, чым паны-хрысціяне, інтэлігенцыі нашага краю, толькі што лішне адгароджанай ад мужыка сваім сацыяльным станам і яшчэ болей сваімі каставымі забабонамі, часта прыкрытымі нават у яе лепшых прадстаўнікоў толькі бедным фігавым лістком. Ды не ў тым была б бяда, — вось ніводная вучоная яўрэйка не разумее Лявонавай адраджэнцкай беларушчыны — і не будзе гаварыць з ім па-мужыцку. А можа, і Лявон — не без тых каставых і наогул сацыяльных забабонаў? Вотта ж, у кожным местачковым яўрэйскім доме, самым бедным, вокны з фіранкамі, чаго спрадвеку не вадзілася ў Цёмналессі і не было цяпер нават на вокнах у яго бацькі. Не яўрэйская ж у тым віна, але сядзеў у ім мужык, і з гэткае драбніцы, як фіранкі, думкі зусім не лагічна, не справядліва і ў гэтым жа прыпадку ганебна для дэмакрата, сацыяліста, хоць бы і беспартыйнага, якім быў Лявон, пераляталі на абраз, зусім паважны ў справе: вось сядзіць гандляр у крамцы, як слабенькі, але ўсё роўна подлы, павучок, і чакае на ўбогага, безграшовага мужыка, як на тую здохлую муху, каб з тым большай